

Mezinárodní výzkumný projekt „Strukturální ekonomické změny na Východě a na Západě: individuální reakce na změny pracovních příležitostí a možností výdělků.“

Ve dnech 8. až 14. května se konalo v Poznani druhé zasedání mezinárodní pracovní skupiny soustředěné kolem projektu věnovaného otázkám odrazu makroekonomických změn v individuálním jednání. Jádrem této skupiny se zformovalo v loňském roce, kdy se také uskutečnilo její první pracovní zasedání (Berlín 29. 6. až 1. 7. 1989). Projekt je součástí programu Evropského koordinačního centra pro výzkum a dokumentaci ve společenských vědách (řada WORK pod číslem XI).

Iniciátory a vůdčími osobnostmi celé akce jsou B. Strümpel (Freie Universität Berlin) a A. Gottlieb (Tel-Aviv University, nyní přechodně Freie Universität Berlin), kteří také na loňském pracovním zasedání předložili k diskusi teoretické zázemí navrhované srovnávací analýzy. Na základě připomínek a poznámek účastníků tohoto zasedání pak vznikl jednoduchý model, jenž byl záměrně formulován v poměrně všeobecných a abstraktních pojmech tak, aby jej bylo možné aplikovat v nejrůznějších národních kontextech. Do projektu je zahrnuto těchto 11 zemí: Československo, Itálie, Izrael, Kanada, Maďarsko, oba německé státy, Polsko, Sovětský svaz, Švédsko a Velká Británie.

Na základě tohoto modelu zpracovali představitelé jednotlivých zemí podrobné makety svých analýz (3–5 stránkové tzv. „seznamy proměnných“, které jsou však spíše soupisy problémů a dosažitelných údajů v té které zemi). Tyto makety byly s komentářem iniciátorů projektu rozeslány všem členům pracovní skupiny. Základní model tak určuje výběr dat a strukturu analýzy, komentované „seznamy proměnných“ vedou zástupce jednotlivých zemí k tomu, aby své analýzy směřovali k co možná největší srovnatelnosti s analýzami ostatních účastníků projektu. Tento způsob kooperace se ukázal jako velmi funkční, neboť na jedné straně umožňuje relativně svobodný výběr problémů, které představitelé jednotlivých zemí považují pro svou situaci za typické, a zároveň jim poskytuje vodítko pro udržení srovnatelnosti. Na letošním zasedání již byly diskutovány první verze národních kapitol do připravované knihy, jejíž dokončení je naplánováno na příští rok. I když se nakonec ukázalo, že ani takto obecný model (charakterizují jej níže) nelze ve všech zúčastněných zemích dodržet, a proto se od něj nakonec do jisté míry upustilo, pro práci celého týmu byl užitečný jakožto podklad pro diskusi a efektivní spolupráci.

S určitým zjednodušením lze říci, že konečným cílem celého projektu je teoreticky uchopit a vysvětlit mechanismy či strategie, jejichž prostřednictvím se lidé vyrovnávají se změnami makroekonomické struktury. Jde tedy o analýzu reakcí veřejnosti (mikrorovina) na změny v ekonomické makrorovině. Cílem mezinárodní komparace v této problémové oblasti je ověřit, zda jsou subjektivní reakce (jejich charakter a typ) v různých strukturálních podmínkách a v různých ekonomických systémech konvergentní či divergentní.

Výchozí model tedy zdůrazňuje objektivní ekonomické změny a jejich důsledky v subjektivní rovině. Nicméně se posléze ukázalo (zejména v souvislosti s nedávným vývojem ve střední a východní Evropě), že politické objektivní procesy a jejich odezvu ve vědomí lidí nelze ponechat zcela stranou.

Základní otázka tedy zní: Odrážejí se nedávné strukturální změny v individuálních zkušenostech a v reakcích obyvatelstva? *Strukturálními změnami* jsou míněny změny v ekonomických podmínkách a hospodářské politice. Politický vývoj je brán v úvahu pouze v tom případě, je-li vztažitelný k ekonomickým změnám či individuálním zkušenostem a reakcím v ekonomické oblasti. *Individuální zkušenosti* se týkají především spokojenosti či deprivace ve vztahu k práci, příjmům, životní úrovni a celkovému životnímu pocitu. *Subjektivní reakce* odrážejí jak individuální strategie při řešení situací plynoucích z makroekonomických změn, tak postoje vůči těmto procesům a ekonomickým institucím. Pozornost je též věnována otázce, zda mají strukturální ekonomické změny určitý pendant v celospolečenských ideologiích a hodnotových systémech; zda se tyto ideologie či systémy nějak odrážejí v konkrétním jednání člověka jakožto hospodářské jednotky na jedné straně a člověka jakožto občana na straně druhé.

Model je v zásadě kauzální: strukturální změny a proměny hodnotových vzorců představují nezávisle

proměnné a individuální strategie a postoje vůči systému zastupují závisle proměnné. Uprostřed pak stojí změny individuálních zkušeností, které jsou ovlivněny strukturálními změnami a jejichž vliv na reakce lidí jakožto hospodářských jednotek a občanů zprostředkovávají.

Analýza empirických dat a mezinárodní komparace opírající se o výše popsany model by měla umožnit hlouběji proniknout a osvětlit jeden z nejnápadnějších a nejvýznamnějších zvrátů v poválečném vývoji, zejména v evropských zemích. Předpokládá se totiž, že uvažované strukturální změny a jejich potenciální implikace pro obyvatelstvo jsou (i když nepochybně se značnými odchylkami) společné všem společnostem nezávisle na ekonomickém a politickém systému. Systematizovaná informace o těchto problémech sociologické a sociálně psychologické povahy by měla být jedním z důležitých a užitečných podkladů pro rozhodování, zejména v oblasti hospodářské politiky.

Podrobnější představu o celém projektu si může čtenář udělat na základě první verze polské kapitoly, která je uvedena na str. 482–495 tohoto čísla Sociologického časopisu. Vybrala jsem ji především z toho důvodu, že jde v rámci zemí střední a východní Evropy zatím o analýzu nejrozpracovanější. Zároveň se domnívám, že v souvislosti s problémy, které začneme co nejdříve řešit u nás v Československu, by mohla být pro řadu našich sociologů, možná i ekonomů, inspirující.

Jadwiga SANDEROVÁ

Realita a volba: Zamyšlení nad mezinárodním interdisciplinárním kongresem o ženách

Počátkem června 1990 se konal v New Yorku IV. mezinárodní interdisciplinární kongres o ženách (Fourth International Interdisciplinary Congress on Women). Mezi desítkami konferencí zaměřených k této problematice představoval svým způsobem vrcholový moment, sešlo se na něm více než 2000 účastníků ze 104 zemí. Pořadatelem a hostitelem byla Hunter College¹⁾ při Městské univerzitě v New Yorku, finančně a organizačně přispěla řada dalších institucí, včetně newyorských, resp. manhattanských správních orgánů, jejichž čelné představitelky se kongresu zúčastnily a umožnily některá neformální setkání, například s ženami z Brooklynu, z Harlemu atd.

Rámcový název Svět žen. Realita a volba byl zvolen poměrně šťastně a pro celosvětový rozměr programu i účastníků vhodně. Vyjadřuje totiž určitý žádoucí kvalitativní zlom, či lépe řečeno vyšší kvalitativní úroveň, nové směřování v ženském hnutí – od poznání reality nerovnoprávného postavení žen k realitě rovnosti a svobodné volby, tj. volby způsobu života. Tato nová realita je ovšem dosud značně nereálná, a tak většina příspěvků popisovala či mapovala současnou situaci, zatímco druhá část zastřešujícího názvu zůstala spíše v kategorii zbožných přání.

Profil kongresu i charakter jednání byl pochopitelně výrazně ovlivněn strukturou účastníků, z nichž naprostá většina byla ze zemí „Třetího světa“, především z jihovýchodní Asie, Latinské Ameriky a Afriky. Evropa, zejména východní, byla zastoupena mnohem méně. Vzhledem ke značné teritoriální promiskuitě v jednotlivých sekcích a při panelových diskusích pak nezdědky docházelo k tomu, že diskutující nemohli najít společný jazyk, či přesněji společné pochopení vzájemně odtazitých problémů.

¹⁾ Proč se právě Hunter College stala místem setkání žen z celého světa? Pro svoji relativně dlouhou demokratickou tradici, otevírající dveře především těm skupinám studentů, které nebyly na tradičních univerzitách vítány, tj. zejména ženám a černochům. Byla založena v r. 1870 jako městská pedagogická univerzita, umožňující bezplatné studium ženám z nemajetných vrstev, později ženám z rozvojových zemí a v posledních pětadvaceti letech černochům bez rozdílu pohlaví. V současné době je pro ni charakteristické, že převážnou část posluchačů tvoří dívky a podíl černošských studentů patří mezi nejvyšší. Je to tedy typická škola pro tzv. „underdogs“, mezi něž ženská populace jako celek patří. Je zajímavé, že ve společenské struktuře USA modální profesionální a z něho odvozené sociální postavení žen překračuje paradigma rasismu, tj. ženy bělošky se z hlediska profese, funkce a platu řadí níže než muži černoši. Proto jsou také různá feministická hnutí ve Spojených státech a v Kanadě mnohem militantněji protimužsky zaměřena, než je tomu v Evropě.